

بازشناسی نقش آب در حیاط خانه های سنتی ایران

سحر طوفان

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی
toofansahar@yahoo.com

چکیده

ساخت خانه های سنتی با حیاط های زیبا به دلایل گوناگونی همچون: نگرش کمی به مقوله مسکن، رویکرد سودگرایانه نسبت به زمین، عدم توجه به معنا و کیفیت فضایی، و غفلت از تأثیرگذاری محیط بر روان آدمی، مورد کم لطفی و بی توجهی قرار گرفته است. این در حالی است که باور داریم انسان جزئی از طبیعت است و ارتباط نزدیکی با طبیعت، باعث ادامه حیات و دوام زندگی اوست. و این ارتباط ارزشمند، در تعالیم دین اسلام نیز مورد تأکید قرار گرفته است. لذا در این پژوهش، هدف بازشناساندن نقش آب_ به عنوان یکی از عناصر طبیعی مهم- از ابعاد گوناگون، در حیاط خانه های سنتی ایران می باشد. آب به عنوان یک عنصر طبیعی، نقش فوق العاده ای در حیات دارد. آب واسطه ای است که فرآیندهای حیات در آن به وقوع می پیوندد. آب توانایی بی نظیری در برانگیختن ذهن انسان دارد و همه انسان ها علاقه ای غریزی نسبت به آب دارند.

ساختار کلی مقاله مشتمل بر چهار بخش: بررسی نقش معنایی آب- بررسی نقش کالبدی آب- بررسی نقش کاربردی آب و بررسی نقش منظری آب در حیاط می باشد؛ که در هر کدام از بخش های ذکر شده به تفصیل به بررسی جایگاه آب پرداخته می شود. شاید بتوان مهم ترین نکته به دست آمده از این پژوهش را در عبارت "بازگشت به رویکرد انسان- طبیعت- معماری" بیان نمود.

واژه های کلیدی

آب، حیاط خانه سنتی، معماری منظر، ایران، اسلام، زندگی.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ.
و ما همه چیز را از آب حیات بخشیدیم.
آیه ۳۰ سوره انبیا

مقدمه

نگرش کمی به مسکن و توجه به رفع کمبود آن از یک طرف، و نگرش سودگرایانه به این مقوله از طرف دیگر، منجر به فراموشی بسیاری از نیازهای اساسی انسان و زوال کیفیت های معماری شده است. خانه در معنای محتوایی خود با مفاهیمی همچون آسایش، آرامش، امنیت روح و روان و محلی که این نیازها را تحقق می بخشد، همراه است. امروزه بسیاری از خانه ها فاقد ارزش های معمارانه و ویژگی های لازم برای برآوردن نیازهای انسان هستند. در این میان نیاز به طبیعت، یکی از بارزترین مواردی است که به راحتی مورد بی توجهی قرار می گیرد.

در تعالیم اسلامی رابطه انسان و طبیعت مورد تأکید قرار گرفته است. رابطه انسان و طبیعت، نشانه ای از تعادل بین اجزاء عالم وجود و قوانین حاکم طبیعت است. از دیدگاه این تعالیم، قرابتی خاص بین انسان و طبیعت وجود دارد؛ چرا که ماده اولیه خلقت انسان از طبیعت گرفته شده است. (سوره حجر آیه ۲۶) طبیعت خواستگاه انسان است، زمین مادر او معرفی شده و آب مایه حیات اوست. طبیعت محمل زندگی انسان است، و عناصر طبیعی، سراسر آیات الهی و منبع مهم شناخت هستند.

اما امروزه زندگی ماشینی در جوامع شهری، هر روزش تکرار مکررات شده است و چشم انداز انسان در محیط زیست، ساختمان و ماشین. انسان آپارتمان نشین امروزی، سعی دارد تا طبیعت زنده را با مظاهر تکنولوژی مدرن پیوند دهد، فلذا هر چیزی که بتواند زندگی انسان امروزی را از دایره بسته تکرارها بیرون بیاورد، سزاوار توجه است.

تفکری مجدد در چگونگی زندگی پیشینیانمان، در خانه های سنتی با حیاط های دلگشا و مصفا، با حوض های کاشی فیروزه ای پر از ماهی، باغچه های منظم پر از گل و گیاه با درختان سر به آسمان برافراشته، لازم می نماید. در این راستا و در قدم نخست، بازشناسی نقش مهم ترین و با ارزش ترین عنصر طبیعی، یعنی آب، در اولویت قرار گرفته و در نوشتار حاضر به آن پرداخته می شود.

بررسی نقش معنایی آب

با توجه به فرهنگ غنی و ریشه دار ایران و تأثیر تعالیم دین اسلام در روند زندگی ایرانیان - بعد از گرویدن به این شریعت - در بخش بررسی نقش معنایی آب، جایگاه آب از دو دیدگاه زیر مورد کنکاش قرار می گیرد:

۱. جایگاه آب از دیدگاه ایرانیان
 ۲. جایگاه آب از دیدگاه اسلام
- حال به تفصیل به بررسی هر یک از دیدگاه های ذکر شده می پردازیم.
۱. جایگاه آب از دیدگاه ایرانیان

اهمیت نمادین آب در فرهنگ مردم خاورمیانه، به عهد قبل از دوره اسلامی بر می گردد. وضعیت اقلیمی ایران، کم آبی، مشکل آبیاری و زراعت، باعث شده آب و امور مربوط به آن با اهمیت جلوه نماید. وجود واژه هایی چون: آبادانی، شاداب، مرداب و... در فرهنگ امروز، حاکی از اهمیت آب در زندگی مادی و معنوی ایرانیان است. در آیین ایرانیان، آب از عناصر مقدس و مورد پرستش به شمار می رود. پرستش آب معمولاً نشانه نیاز مردم به آب بوده و جایگاه ارزشی آن را مشخص می نماید.

در آیین زرتشت، "آناهیتا" یا "ناهید" نگهبان آب بوده و از احترام و قداست ویژه ای برخوردار است. به همین دلیل در متون مذهبی، راجع به ایزدان آب و کشاورزی به فراوانی می توان سروده یا نیایش مذهبی پیدا کرد. در کتاب اوستا، فرشته آب "ایم پنااتا" به همراه ایزد باد، فرّ و فروهر نیکان، مقدار معینی از آب را در جهان، میان ممالک تقسیم کرده اند و نیز "آبان یشت"، که مفصل ترین یشت هاست به "اردویسور" فرشته آب اختصاص دارد. (سلیمی مؤید و نوری زاده، ۱۳۸۱: ۷۳-۷۲)

از جنبه معماری و ارتباط آن با آب؛ زرتشتیان، فضای باز مقدسی را، که زمینی به شکل مستطیل بود و به آن "پاوی" می گفتند؛ بعد از علامت گذاری چهار طرف آن با خواندن دعایی مخصوص - جهت خارج شدن روح شیاطین - با آب مقدس تطهیر می کردند. (نایی، ۱۳۸۱: ۴۵)

در فرهنگ نمادهای مقدس سنتی، از آب به عنوان منشاء همه مخلوقات یاد شده است. (طوفان، ۱۳۸۲: ۱۲) تتبعات در متون ایران باستان حاکی از آن است که آب نماد و سمبل آگاهی و دانش است. (نقی زاده، ۱۳۸۴: ۱۴۵)

۲. جایگاه آب از دیدگاه اسلام

در قرآن مجید، آیات فراوانی در رابطه با آب و نمودهای مختلف آن مثل چشمه، جویبار، دریا، باران، طوفان و سیل وجود دارد. در اینجا چند نمونه از آیات مشهور در مورد آب، که قابلیت فراوان جهت تأمل، بازشناسی و رمزگشایی دارد آورده می شود:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ. (ما همه چیز را از آب حیات بخشیدیم.) سوره انبیا-آیه ۳۰
در این آیه آب عامل حیات همه چیز معرفی شده، لذا می توان گفت، ماده خالص آغازین جهان آفریده شده، آب است.

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ. (عرش خدا بر آب قرار دارد.) سوره هود-آیه ۷
تعبیر قرار داشتن عرش خدا روی آب، کنایه از پاکی و زلالی اساس آفرینش است و در ترجمه استاد قمشه ای، عرش، روح و حقیقت انسان معنی شده است.^۲

نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً. (خداوند آب را از آسمان فرو فرستاد.) سوره رعد-آیه ۱۷
آب به جهت نزول از آسمان - فرود از بالا به پایین - نماد رحمت است؛ به طور کلی مظاهر و جلوه های مختلف آب، منهای چند استثنای محدود و از جمله سیل و طوفان، به عنوان قدرتی برکت زا قلمداد می شود.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ. (محققاً در مثل زندگانی دنیا به آبی ماند که از آسمان ها فرو فرستاده ایم.) سوره یونس-آیه ۲۴

برای مسلمانان، عمل وضو گرفتن، یک تجربه حقیقتاً معنوی است؛ زیرا که ورود به آب، به معنای ورود مجدد به ماده آغازین (اولیه) است. آب نه تنها قدرت تطهیر ظاهری و بیرونی مردم را دارد، بلکه نماد مناسبی برای پاکیزه ساختن قلوب آدمیان نیز می باشد؛ فلذا خاصیت حیات بخشی آب، به طور کلی به مفهوم "آب حیات" می انجامد. (شیمیل، ۱۳۸۲: ۶۴-۶۱) آب به این علت که قابل شرب است نمادی برای حقیقتی است که "ذهنی شده باشد"، که همان عرفان است. (لینگز، ۱۳۷۴: ۶۰۶) در تعالیم اسلامی، آب نماد پاکی و مبارکی، نماد بهشت و عامل تذکر معرفی شده است. (نقی زاده، ۱۳۸۴: ۱۴۸) و آرزو و غایت همه جستجوگران، جایی دوردست، در نزدیکی مجمع البحرين است. در قرآن، بهشت به صورت باغی که در زیر آن جویبارهایی از آب در جریان است، توصیف شده و تأکید بر مرکزیت آب در حیات موجودات دارد. (نایبی، ۱۳۸۱: ۵۰) به طور کلی در شکل گیری معماری ایران، چگونگی تماس با آب و بهره گیری از معانی معنوی آن، به صورت سنتی معنوی، که دیدگاه های روحانی و معنوی نیز بر آن مترتب بوده مطرح شده است.

بررسی نقش کالبدی آب

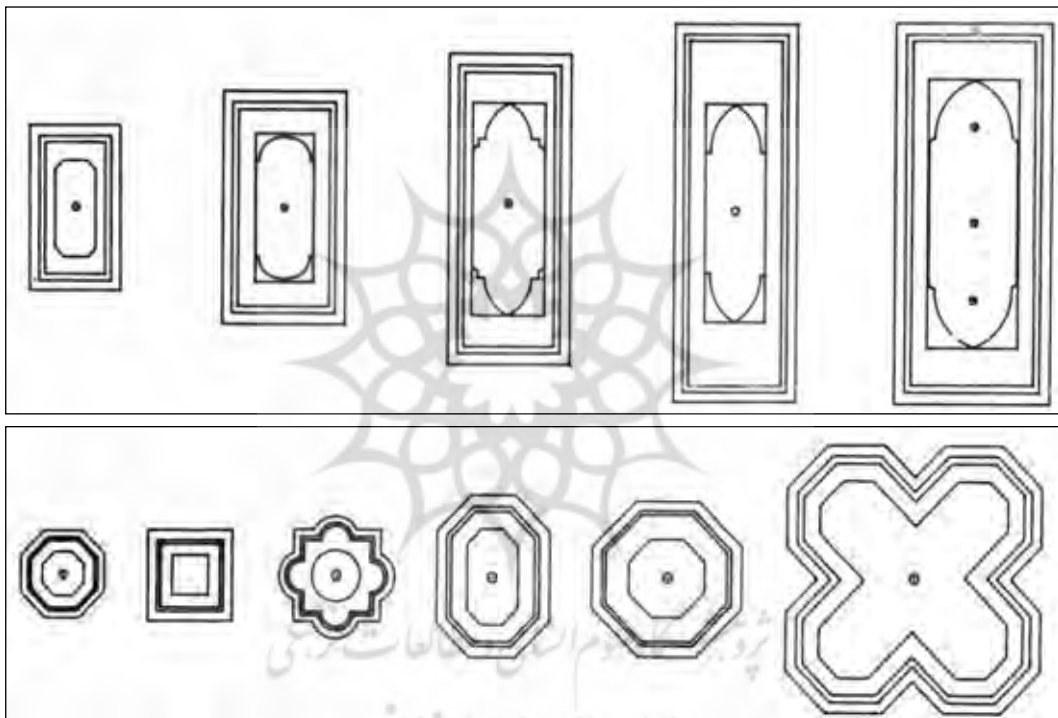
هر بنایی به عنوانی جزئی از فرهنگ، وظیفه دارد که یک اندیشه ذهنی را از طریق فرم، عینیت بخشد و این عینیت حامل پیامی تحت عنوان "هویت" مطرح می شود. معمار سنتی در جستجوی نظمی بر اساس بهره وری از مواهب طبیعی و هماهنگی با نظم حاکم بر طبیعت بوده؛ به دنبال آماده سازی مکانی است که هر آنچه از مواهب طبیعی است، در محدوده زیست فراهم آورد؛ بدون آنکه خلوت زندگی به هم بخورد. در پاسخ به این خواست، خصوصی ترین باغ درونی را می سازد و آن را با نام حیاط معرفی می کند. حالت بلورین و طرح منظم هندسی فضاها در خانه سنتی و ساختار هندسی این واحدهای بلورین برگرد حیاط، بر اساس ملاحظات محیط زیست و رعایت عرصه های عمومی تا خصوصی است که کل خانه را می سازد.

تصویر ۱: جایگاه استقرار حوض آب در حیاط خانه سنتی ایران

حیاط مکان مناسبی برای ارتباط انسان با عناصر طبیعی و از جمله آب است. آب به صورت پنهان و آشکار، مهم ترین نقش را در شکل دهی بافت سنتی به عهده دارد. مواقعی که آب روان قنوات از اعماق بسیار پایین نمی گذرد، راه حل دیگری مورد استفاده قرار می گیرد. در این حالت آب صورت آشکار می گیرد و در مرکز صحن حیاط اصلی ظاهر می شود.^۳ (ابوضیاء و قزلباش، ۱۳۶۴: ۲۸) حوض و آبنا در حیاط خانه های ایران اهمیت بسزا داشته و دارد.

یکی از عناصر مهم تشکیل دهنده حیاط ها، وجود آب و حوض است. حوضهای حیاط های سنتی از نظر شکل و فرم بسیار متنوع؛ گاه شش ضلعی، دوازده ضلعی و اغلب مستطیل شکل بوده اند. غالباً حوض را در یکی از محورهای اصلی فضای خانه احداث می کردند؛ به طوری که طول حوض در امتداد طول فضای منزل قرار گیرد. (روحانی، ۱۳۷۱: ۲۶)

تصویر ۲: تنوع فرم در حوض های حیاط خانه سنتی ایرانی

حیاط مرکز و قلب خانه است و وجود حیاط مرکزی در خانه های سنتی ایران، نمودی از درون گرایی می باشد. درون گرایی، یکی از ویژگی هایی است که درجه اهمیت به باطن را در مقابل توجه به ظاهر متجلی می سازد و در اصل تأکیدی بر عالم غیب و تفسیری بر یکی از صفات الهی (باطن) است. (نایبی، ۱۳۸۱: ۴۶) و در این میان آنچه حائز اهمیت است این که: در زندگی فرد مسلمان، تأکید بیشتر به ابعاد درونی و معنوی در مقایسه با ابعاد بیرونی و مادی صورت می گیرد. تأکید بر شخصیت فرد در اسلام، اعضای خانواده او را منزل یا حرم و منسوبین مقدس او محسوب کرده و این مفهوم نمادین در خصوصی ترین عرصه زندگی او در حیاط یا قلب خانه سنتی ظاهر می شود. این ویژگی خانه سنتی، حیاط را در مرتبه ای بالاتر از مفهوم فضای باز، قرار می دهد. (ابوضیاء و قزلباش، ۱۳۶۴: ۲۴)

حیاط مرکزی که قبل از اسلام به دلایل گوناگون مورد استفاده بود، بعدها به عنوان بیانی از احساس مسلمین نسبت به فضا و به خصوص فضای معنوی، معنا یافته و بعدها در فرهنگ معماری اسلامی از نظر کاربردی و از لحاظ سمبلیک به اوج خود رسیده است. مرکزیت در اسلام، نمادی از "وحدت وجود" بوده و بر پایه و اساس بازتاب کیفیتی است که در بطن آن "وحدت" نهفته است. پس در بیان وحدت و انعکاس آن از طریق مرکزیت، فضاهای پر و خالی هر یک به گونه ای به کیفیات فرمی فضایی، مجهز می شوند و در این میان حیاط های مربع مستطیل شکل، سمبلی از ثبات و پایداری می گردند و زمانی که در مرکز قرار می گیرند به عنوان یک عنصر نظم دهنده به معماری و مکان عمل کرده و قطبی می شوند که فضاهای اطراف را تحت تأثیر خود قرار می دهند. (نایی، ۱۳۸۱: ۴۸)

وجود حوض در مرکز حیاط، اشاره بر اهمیت و مرکزیت آب در هستی دارد. حیاط مظهري از صورت مرکزگرای عالم صغیر یا باطن است. فضا در حد مکان "کنز مخفی" خانه در شکل محاط شده است، همچنان که در انسان نیز نفس که دربرگیرنده روح است، در جسم محاط می شود. میانکش شکل و سطح باید فضایی پاک، غرق آرامش و خالی از هر تنش و تفکر انگیز باشد. تعبیه حوض سنتی در این فضای آرام، مرکزی را همچون جهتی مثبت برای تخیل خلاقه فراهم می آورد. بدینسان آفرینش عرضی آدمی به علت طولیه می پیوندد و بازسازی بهشت تمامی می پذیرد. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰: ۶۸) تصور بهشت موعود که از ادوار قبل تا کنون در مخیله ایرانیان به وجود آمده، تصویری است از زیباترین و دلپذیرترین باغ ها. (ویلبر، ۱۳۴۸: ۵۲) حیاط ها نماد و تمثیلی از بهشت هستند که در خانه های ایرانی، جلوه خاص خود را داشته اند. به تعبیر بورکهارت، طبیعت بهشت ایجاب می کند که مستور و راز آلود باشد؛ به همین ترتیب خانه مسلمان با حیاط مرکزی محصور شده به همراه درختان و آب، مشابه این جهان معنوی است. (نقی زاده، ۱۳۴۸: ۲۲۲) همچنین آیات بسیاری در قرآن به کرات آب را به عنوان یکی از عناصر بهشت معرفی می نماید.^۴

تصویر ۳: تشدید اهمیت مرکزگرایی در معماری سنتی ایران با قرار دادن عنصر ارزشمند آب

بررسی نقش کاربردی آب

در فرهنگ معماری سنتی مفهوم "حیات در حیاط" مطرح می گردد و این حیات از طریق حضور آب تحقق می یابد. اهمیت آب، که در حیات بخشی و پاکیزه سازی است، انسان سنتی را ناگزیر از تلاش برای دسترسی همیشگی به آب روان و پاک می کرد. حوض یکی از جنبه های خاص خانه های سنتی را تشکیل می دهد. در خانه های سنتی، حوض از طریق آب نهرهای جاری در معبر سیراب می شد. به عکس

تصور عده ای، آب حوض ها به مصرف آشامیدن نمی رسد بلکه ذخیره ای است برای آب پاشی و خوابانیدن گرد و خاک حیاط و ایوان و... (ویلیبر، ۱۳۴۸: ۴۶).

آب پاشی حیاط و درختان در بعدازظهر تابستان که سابقاً مرسوم بوده به تبخیر آب و خنک نمودن محیط و کاهش خشکی هوا کمک می کند. آب در تعدیل درجه حرارت مؤثر است و هر چه سطح آب وسیع تر باشد تأثیر آن بر خرد اقلیم، زیادتر خواهد بود.^۵ در حیاط های مرکزی خانه های سنتی، وجود حوض آب و پوشش گیاهی باغچه و درختان به نحوی است که رطوبت هوا را در داخل منزل بالا می برد. آب موجود در حوض حیاط، رطوبت و عطر حاصل از گیاهان و گل های باغچه، در مجموع منظومه ای هماهنگ از کاربری های زیست محیطی را فراهم می آوردند.

به طور کلی حوض در حیاط به دلیل تلطیف هوا، محلی برای وضو، همچنین شستشو و ذخیره آب برای آبیاری باغچه ها در نظر گرفته می شد. در فرهنگ اسلامی حضور آب در حوض و در دل حیاط، به عنوان نماد زندگی، بهشت، پاکی و نشانه زیبایی و آبادانی است و آب گذشته از جنبه مصرفی آن، بیشتر به دلیل جنبه های نمادین آن، مورد استفاده قرار گرفته است. حوض آب، نماد بهشت و زندگانی است. تعالیم اسلامی آب را به صفت طهور (پاک و پاک کننده) و مبارک و خجسته توصیف می نماید؛ که در قرآن با آیات و انزلنا من السماء ماء مبارکاً؛ از آسمان، آبی خجسته و مایه برکت نازل کردیم (ق، ۹) بیان شده است.

تصویر ۵: منظر دل انگیز و روح افزای حیاط در همراهی آب با گیاه و معماری

تصویر ۴: تدوین فضای قرار در حیاط خانه سنتی با استفاده از عنصر آب

در اسلام آب زمینه ساز ارتباط با معبود بوده و شرط دخول در بسیاری از عبادات، وضو داشتن است. انجام آیین وضو، به معنای یکی دانستن خود، در دنیای مادی، با موج رحمت خدا و بازگشت به همراه آن به سوی اصل و مبدأ است. (لینگز، ۱۳۷۴: ۶۰۵). حضور آب در حوض حیاط های خانه سنتی، فرصت مناسبی را جهت انجام مقدمات فرائض دینی فراهم می آورد.

بررسی نقش منظری آب

«ارتباط با طبیعت، ضروری ترین شرط برای هنرمند است، هنرمند انسان است؛ او خود طبیعت است؛ بخشی از طبیعت است در میان فضای طبیعی.»^۶ پل کله

طبیعت همه جا هست. طبیعت تأثیر گذار است و در عین حال می توان ردپای آن را در هر پژوهش خلاق جستجو کرد. طبیعت سرچشمه احساسات، شور و شغف و رایحه فضا و زمان است. (آنتونیادس، ۱۳۸۳: ۴۰۱) ارتباط و هماهنگی بین مکان ساخته شده و محیط طبیعی، در ایجاد محیط متعادل و مناسب زیست اهمیت دارد. از نظر تعالیم اسلامی، طبیعت ضمن آنکه محمل زندگی انسان است، سراسر آیات الهی بوده و به عنوان منبع مهم شناخت مطرح می باشد. (سیفیان، ۱۳۸۹: ۴) هنرمند ایرانی هم که فضاهایش معنا دارند، با آگاهی و عقلمندی خاص، در بعضی از فضاها باعث می شود که انسان "به خود" بیاید و در بعضی دیگر موجب می شود تا انسان خود را فراموش کرده و با رجوع به درون خویش، دوباره خود را باز یابد.

در معماری سنتی ایران، حیاط، هسته مرکزی، فضایی با نظم هندسی، درون نگر، مستقل، محوری مرکزی، سرگشوده و باز به آسمان است، و حوض و آب از جمله عناصری است که کیفیت حسی چنین مکانی را تشدید می کند. کمتر مکانی را می توان تصور کرد که کیفیت فضایی و مکانی با اضافه شدن آب افزایش نیابد و بنا به گفته افلاطون: "آب مایعی است که همه چیز را محقق می سازد." (طوفان، ۱۳۸۲: ۱۲) وجود حوض در مرکز حیاط، اشاره بر اهمیت و مرکزیت آب در هستی دارد و به خصوص با انعکاس آبی آسمان در دل خود، آینه تمام نمای هستی را به نمایش می گذارد و گذشته از جنبه تزئینی و مورد استفاده آن، خود مرکزی است که به تناسب و تقارن عناصر اطراف خود دامن می زند. (نایی، ۱۳۸۱: ۵۰) تعالیم اسلامی، آب و موضوعات مرتبط با آن، از جمله تأثیرش در تداوم حیات را به عنوان آیات قدرت و علم الهی معرفی می نمایند.

علاوه بر آیات قرآنی، روایات متعددی از معصومین، به جنبه های مختلف آب اشاره می کنند؛ در جایی پیامبر (ص) فرموده اند: "سه چیز چشم را قوت می دهد: دیدن سبزه، آب جاری و روی خوب." (نقی زاده، ۱۳۸۴: ۱۵۱) امام صادق (ع) و امام موسی کاظم (ع) نیز نگرستن به آب را توصیه کرده اند. در کشور ما نیز که کمبود آب، میل ایرانی را به تماشای بیشتر آن تحریک می کرد، ایرانیان همواره سعی داشته اند که آب را به بهترین وجه نمایش دهند.

در حیاط خانه ها، از حوض برای انعکاس زیبایی محیط و نمایش مضاعف زیبایی آفریده شده توسط معمار استفاده می شده است. به طور کلی آب در استخرهای بزرگ، به خاطر تیرگی و انعکاس آن مورد پسند و تحسین ایرانیان بوده است. سطح حوض های ایرانی اغلب قدری بالاتر از سطح حیاط قرار داشت و نوعی آبرو در اطراف آن تعبیه می کردند، که مقدار اضافی آب را به خارج می ریخت. چون این حوض ها همواره لبریز بود، از فاصله کوتاه، ناظر پهنه ای از آب مشاهده می کرد که به نظر نامحدود می آمد. چرا که آب ساکن به دلیل سطح منعکس کننده اش، انسان را به تأمل وادار می کند. چنین آبی آرام اما شکننده است و کوچک ترین نسیمی می تواند مفهوم بصری آن را در هم بریزد. آب ساکن اشاره به ثبات، آرامش، صلح و آشتی دارد. (طوفان، ۱۳۸۲: ۱۳)

صدای آب همیشه برای ایرانیان مطبوع و دلپذیر بوده است. نیروی جادویی آب، بیشتر از طریق منظره و صدای آن خود را بیان می کند. به همین دلیل معمولاً در دل حوض های مستطیل شکل، فواره ای وجود داشت که به دلیل اختلاف سطح آب، به طور طبیعی آب از آن فواره می زد و منظره و آوای دلپذیر آن مایه شادی و انبساط خاطر بود. فواره زدن آب و فرو غلتیدن قطرات آن، پیوسته فرشتگانی را متذکر می شد که

از سر و کول هم بالا می روند (نایی، ۱۳۸۱: ۹) و چنانکه در کتاب حس وحدت می خوانیم: "افاضه فواره- زاینده ی دواير آب با شعاع های دم افزون- آغازگر دوباره ی تناوب بسط و قبضی آگاهانه است." (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰: ۶۸)

تصویر ۶: منظر، ترنم، خنکی و احساس با بهره گیری از عنصر آب در حیاط خانه سنتی ایرانی

نتیجه گیری

- توجه به پیشینه دینی و فرهنگی غنی ایرانی اسلامی و جلوگیری از فراموش شدن آنها.
- توجه به انسان و نیازهای غریزی او از جمله نیاز به طبیعت و ارتباط با آن.
- توجه به چگونگی استفاده از عناصر طبیعی - خصوصاً آب - در معماری خانه های امروزی.
- آب از دید اقلیمی به محیط طراوت می بخشد. در اقلیم شهرهای خشک و نیمه خشک حیاطها مثل ریئه شهر و معماری هستند که پر از طراوت، رطوبت و سر سبزیند. با حضور آبنا این طراوت و خنکای هوا میسر می شود.
- آب باعث انعکاس تصویر بناها می شود. این نوعی از قرینه سازی است، ولی قرینه سازی از واقعیت در مجاز. قرینه واقعیت معماری در مجاز تصویر معماری در آبنا. حضور آب باعث تأکید بیشتر بر لطافت فضای حیاط و تأکید بر شفافیت حیاط می شود.
- آب انعکاس دهنده آسمان است. آسمان مملو از پرتو خورشید است. پس آب انعکاس دهنده پرتو خورشید خواهد بود
- به تعبیر عرفانی، خانه های سنتی ما که درونگرا هستند، سمبلی از نگاه عرفانی ما به حساب می آیند. همانگونه که عارفی که از دنیا و محیط پیرامونش بریده و بدرون دل خود نگاه می کند، خانه های سنتی هم با ویژگی درونگرایی خود، در حقیقت به اطراف خود پشت کرده اند و به درون خود توجه دارند. عارف در دل خود که آینه ذات احدیت است نور خدا را می بیند. در این میان حیاط جانشین درونگرایی و آب جانشین دل عارف است که انعکاس دهنده نور آسمان است.

پی نوشت

۱. کلمه: "اردویسور آناهیتا" که نام کامل ناهید است؛ مرکب از دو جزء "ارد" به معنی برآمدن و فزودن و بالیدن و "سور" به معنی قوی و قادر و در سانسکریت، به معنی نام آور و دلیر است. آناهیتا مرکب از "ا" حرف نفی و "آهیتا" (که چرکین و پلید معنی می دهد) و روی هم به معنی پاک و بدون عیب و پلیدی است.
۲. وقتی قرآن به ما می گوید هنگام آفرینش "عرش او بر آب قرار یافت" (هود ۷)، تلویحاً به وجود دو آب اشاره می کند، یکی بالای لا عرش و یکی پایین آن؛ متصرف عرش الرحمن است که گنجینه های آب از آن او هستند و به بیان دقیق تر او کسی است که این گنجینه ها را پدید می آورد. این دوگانگی که بر وجود دو گونه آب، آب های غیر مبین و آب های تجلی استوار است، کهن الگوی دوگانگی دو دریا در محدوده آفرینش را تشکیل می دهد. جهت کسب اطلاعات بیشتر به مقاله "نماد آب در قرآن" نوشته مارتین لینگر، فصلنامه هنر شماره ۲۸ بهار ۱۳۷۴ صفحات ۶۱۲-۶۰۵ رجوع شود.
۳. در هنگام بنای خانه سنتی، خاک برداشته شده از مکان حیاط، صرف ساختن اتاق ها می شود فلذا حیاط خانه در سطحی پایین تر از تراز معبر قرار می گیرد. معمولاً حیاط در تراز نزدیک به تراز آب روان آشکار واقع می شود و بدین ترتیب، آب با عبور از حیاط، حوض را سرزیر کرده و توسط جویی به مسیر اولیه برگشت داده می شود.
۴. آیه ۲۰ سوره زمر- آیه ۴۳ سوره اعراف- آیه ۲۵ سوره بقره- آیه ۶ سوره دهر- آیه ۱۵ سوره ذاریات و...
۵. وجود آب باعث اعتدال دمای هوا می شود. همان گونه که وجود منابع آب در اقلیم منطقه (Macro Climate) می تواند باعث اعتدال درجه حرارت در طی شبانه روز شود، در داخل بنا نیز به عنوان یک اقلیم کوچک (Micro Climate) آب می تواند نوسان درجه حرارت را کاهش دهد. (قبادیان، ۱۳۷۳: ۲۲)

6. Paul Klee

۷. نهج الفصاحه-صفحه ۴۲۵

منابع

- ابوضیا، فرهاد و قزلباش، محمدرضا (۱۳۶۴) *الفبای کالبد خانه سنتی یزد* وزارت برنامه و بودجه، تهران.
- اردلان، نادر و بختیار، لاله (۱۳۸۰) *حس وحدت* ت: حمید شاهرخ، نشر خاک، اصفهان.
- آنتونیادس، انتونی سی (۱۳۸۳) *بوطیقای معماری ۲* ت: احمد رضا آی، سروش، تهران.
- روحانی، غزاله (۱۳۷۱) *طراحی باغ و احداث فضای سبز*، انتشارات فرهنگ جامع، تهران
- سلیمی مؤید، سلیم و نوری زاده، فاطمه (۱۳۸۱) *آب و قنات در تهران قدیم* پژوهشنامه اداره کل میراث فرهنگی استان تهران، دفتر چهارم، ص ۱۲۹-۷۱.
- سیفیان، محمد کاظم (۱۳۸۰) *طرح پژوهشی: ویژگی های کالبدی- فضایی شهر ایرانی اسلامی* دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- شیمل، آنه ماری (۱۳۸۲) *رمزگشایی از آیات الهی* ت: عبدالرحیم گواهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران.
- طوفان، سحر (۱۳۸۲) *افسونگری آب پیام سبز*، ش ۲۴، ص ۱۲ تا ۱۵.
- قبادیان، وحید (۱۳۷۳) *بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران* انتشارات دانشگاه تهران.
- قرآن مجید.
- لینگر، مارتین (۱۳۷۴) *نماد آب در قرآن* ت: سید رحیم موسوی نیا، فصلنامه هنر، ش ۲۸، ص ۶۰۵ تا ۶۱۲.
- نایی، فرشته (۱۳۸۱) *حیات در حیاط نهدت*، تهران.
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۴) *جایگاه طبیعت و محیط زیست در فرهنگ شهرهای ایرانی* دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- ویلبر، دونالد (۱۳۴۸) *باغ های ایران و کوشک های آن* ت: مهین دخت صبا، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران.